

Terepváltozás Borbély András:
Hidegség, állapot
Napkút, Bp., 2009.

Borbély András sokoldalú szerző: nem könnyű eldönteni, kritikus, irodalomtörténész, prózaíró vagy költő. Én a költői státusz mellett tenném le a voksom. A szerző nem a legfiatalabb generáció tagja, de ez a tény talán csak még inkább igazolja, hogy *Hidegség, állapot* című verseskötetének szerkezete, tematikája átgondolt, s hogy a benne elhelyezett szövegek egy hosszabb munka eredményei. Már rögtön a cím megkapó és elgondolkodtató: „A *hidegség* megfoghatatlan pusztán az érzékszerveinkkel. Egy hely neve inkább, ahonnan kivonultunk, ahol már nem lakozik a szó” – írja maga a szerző könyvének utószavában.

Tarkovszkijéhoz hasonló Borbély kötetének képi világa (sokszor szó szerint *képszerűsége*), metaforikus nyelvhasználata igencsak sűrű. Itt is valami megfoghatatlanról és megközelíthetetlenről van szó, melynek (itt) a nyelv által kellene reprezentálnia: „a szöveg mint belső táj – pusztá metafora. Ami megszülehet e helyen, már nem a szent, hanem egy idegen, az *állat*.” (B. A.) – A kötet, mintha egyszerre magasztalná a nyelvet, mint a kommunikációnak, s tulajdonképpen magának a létnek, a gondolkodásnak az alapját, s ugyanakkor „el is kárhozzatná”, mivel „Tudom, a szó csak félszárnya a csöndnek” (*Könnyű föld*) – s a kimondott dolgok sosem fedik tökéletesen azt, amire vonatkoznak. Egyfajta ambivalencia alakulhat ki hamar, már rögtön az első ciklust olvasva (*Terepváltozás*), hiszen nem dönthető el egyértelműen, hogy a nyelv kevés-e, vagy az torzult-e el az idők során, amit az adott szó reprezentál(na) – az vált-e esetleg megnevezhetetlenné. Borbély egyszerre tesz témájává nyelvfilozófiai kérdéseket, s egyszerre von ebbe bele társadalmi problémákat, melyek megvilágíthatják, hogy a nyelv szerepe mennyiben függ ezek változásaitól. A másik „(rokon)szerző” szövegéről így írt korábban Balassa Péter: „A megfosztás, az elszegényítés tehát szociológiai-történelmi jelentéssel bír, amelyet az író mintegy helyettük artikulál, hiszen a szegénység egyik legfőbb és legkirívóbb jegye az artikuláció elvesztése, amikor elhagyja őket a beszéd” – és talán azonnal hozzá is fűzhetjük, hogy ha itt Balassa valamiféle szélsőséges létehelyzetről beszél Krasznahorkai *Sátántangójával* kapcsolatban – ez nyilvánvalónak tűnik –, akkor az e kötetben felrajzolt „terepváltozás” is valami hasonló eredményre vezet(het): továbbvisz minket *Az európai falu* ciklushoz. Itt a tájnak, a falunak, egy közösségi

színtérnek olyan változását, (lehetőségek) változásait figyelhetjük meg, ahol mintha a nyelv helyére valami *más* kerülne. A kimondott szó és az, amire vonatkozik, a hagyomány és az ebből fakadó értékek a globalizálódás folytán nem pusztán új értelmet nyernek – ennél e helyzet sokkal aggasztóbb, el is pusztulnak. Előterbe kerül itt egy alapvető európai probléma, a homogenizáció: „Gyarmattá tettél, hiába növesztesz / Átlátszók lettünk, akár a sósborszesz / Európaiak mint Madame Chauchat teste // Ó de közel a magunk-látó este / Ahol a szem már önmagát látja csak / Tátogunk mint akvárium halak // S falóba rejtett ravasz rege-róka / Falunkba oson, felfal Európa / Vak Homérosz és kyklopsi Hessziód” (*Az európai falu*). Nemcsak vészjelet ad ezeknek az értékeknek a lehetséges (folyamatos) elvesztéséről, hanem – persze nagyon finoman, cizelláltan ítéletet is megfogalmaz, iróniával, egy lehetni cinizmussal: „Ez legyen a jelszó polgármesterek / Járja ki a Tanácsnál az útját / Hisz ennyi pénzt hoztak kiirtott erdeink / S ha majd mindenki egyként merít vagyont / A híven megőrzött hagyomány tavából / Fessétek nevem a gépek oldalára / Hogy híretek vigyem a nagyvilágba szerte / S emléktábla vigyázza halálom / A Kerektői első terminálon” (*Repülőteret Gyergyóremetének*).

Az a metaforikus nyelvhasználat, az a szimbólumrendszer, mely Borbély kötetében meghatározó, Bodor Ádám szövegvilágával kapcsolható még össze, ahol minden mozzanatnak, minden eseménynek kitüntetett funkciója van. A Zóna, az elhagyhatatlan (vagy megközelíthetetlen) így nemcsak a Tarkovszkij-világgal, de – az egyébként szintén erdélyi – Bodor Ádám novellisztikájával is párhuzamba állítható.

A társadalmi kérdések és változások természetesen itt az egyén szemszögéből igazán kérdésesek és érdekesek. A nyelv – az idők során – persze nemcsak a közösség életének válik meghatározó elemévé, hanem az egyén nyelvhasználata is döntő, annak változásai, alakulása, önmaga korábbi állapotához, illetve a közösség mindenkori állapotához képest. Borbély András szövegei nem könnyen emészthetőek, metaforikusságuk egyébként is olyan irányba viszi el az olvasót, mely nem megszokott a mai magyar lírában. Szembekerül itt az *én* kérdésének meghatározásánál a test, illetve a „belső táj”, ahol a nyelv is megszületik: „Gyöngy halásza lettem / Festett ég vizein / A képen *én* látható / Tűz a kéreg alatt / Amint fölégetem / Saját önmagam / Íme a kéreg mely / Áthatolhatatlan / Mögötte állva még / Az ki Láthatatlan” (*Ikon*).

Szőllősi Máttyás